

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Judita Zorman

Informacijsko-komunikacijske tehnologije in avtorsko pravo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Judita Zorman

Mentor: asist. dr. Matej Kovačič

Informacijsko-komunikacijske tehnologije in avtorsko pravo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Informacijsko-komunikacijske tehnologije in avtorsko pravo

Tehnološki napredek že od nekdaj spremljajo tudi spremembe v načinih komuniciranja, informiranja in izmenjave informacij. Razvoj digitalnih tehnologij pa je bistveno posegel tudi v sam način ustvarjanja, izmenjave in uporabe avtorskih del. Pojavu novih tehnologij so sledile tudi reakcije imetnikov avtorskih pravic, kateri delujejo predvsem v interesu zaščite lastniških interesov. Ti se v imenu boja proti piratstvu oziroma kršitvam avtorskih pravic odzivajo z raznimi tehnološkimi ukrepi, kateri omogočajo omejevanje uporabe avtorskih del, poleg tega pa zahtevajo tudi zakonodajne spremembe oziroma pravno varstvo teh ukrepov. Pri tem je problematično neupoštevanje pravic in svoboščin uporabnikov. Avtorsko pravo naj bi namreč bil sistem, ki poleg izključnih pravic priznava tudi njihove omejitve, katere obstajajo v korist širših družbenih interesov. Brez ozira na javni interes, kot je dostopnost do informacij, izobraževanje, svoboda izražanja in ustvarjalnosti, postaja avtorsko pravo le še sistem za varovanje interesov imetnikov avtorskih pravic oziroma zaščito monopolnih interesov copyright industrij.

Ključne besede: avtorske pravice, digitalna tehnologija, tehnološki ukrepi, zakonodaja.

Information-communication technologies and copyright law

Technology development has been accompanied by new opportunities of communication and exchange of information. Emergence of digital technologies has also significantly changed ways of creating, sharing and usage of copyright works. To this phenomenon soon responded copyright holders, whose interest is only to protect their financial interests. In order to eliminate piracy and prevent copyright violations they implement various technological measures, which enable them to control access and usage of creative works. In addition, they demand legislative changes and legal protection of technological measures, disregarding social dimensions of creativity. Purpose of copyright law has always been not only rewarding creativity with exclusive rights, but also protecting public interests. Instead of that, it is becoming just a system to protect the monopolies of copyright industries.

Keywords: copyright, digital technology, technological measures, legislation.

KAZALO

1	UVOD	6
2	ZAČETKI AVTORSKEGA PRAVA	8
3	INTELEKTUALNA LASTNINA.....	10
4	AVTORSKE PRAVICE.....	12
4.1	Avtorsko delo	13
4.2	Kolektivno upravljanje	13
4.3	Predlog sprememb Zakona o avtorski in sorodnih pravicah	14
4.4	Omejitve avtorske pravice	16
5	IZZIVI DIGITALNIH TEHNOLOGIJ ZA AVTORSKO PRAVO.....	19
5.1	Internet.....	19
5.2	Piratstvo	22
6	TEHNOLOŠKI UKREPI IN DRUGI ODZIVI IMETNIKOV AVTORSKIH PRAVIC	24
7	PRAVNO VARSTVO TEHNOLOŠKIH UKREPOV.....	25
7.1	Mednarodno avtorsko pravo	25
8	COPYLEFT.....	27
8.1	GPL (GNU General Public Licence).....	27
8.2	Creative commons	28
9	SKLEP.....	32
10	LITERATURA	33

KAZALO SLIK

Slika 5.1: Razvejanost internetnega omrežja.....	19
Slika 5.2: Rast števila uporabnikov interneta.....	21
Slika 5.3: Penetracija.....	21
Slika 5.4: Programska oprema.....	23
Slika 5.5: Stopnja piratstva po regijah.....	23
Slika 8.1: Copyleft simbol.....	27
Slika 8.2: Licenca "priznanje avtorstva" + "nekomercialno" + »brez predelav".....	29
Slika 8.3: Licenca "priznanje avtorstva" + "nekomercialno" + "deljenje pod istimi pogoji".....	29
Slika 8.4: Licenca "priznanje avtorstva" + "nekomercialno".....	30
Slika 8.5: Licenca "priznanje avtorstva" + "brez predelav".....	30
Slika 8.6: Licenca "priznanje avtorstva" + "deljenje pod istimi pogoji".....	31
Slika 8.7: Licenca "priznanje avtorstva".....	31

KAZALO TABEL

Tabela 5.1: Število uporabnikov interneta.....	20
--	----

1 UVOD

Z razvojem informacijskih tehnologij je postalo vprašanje avtorskih pravic eno izmed aktualnejših družbenih vprašanj. Razvoj digitalnih tehnologij, predvsem interneta, je tako povzročil pravo krizo avtorskega prava in odprl mnoga vprašanja in izzive za obstoječo pravno ureditev na tem področju.

Primarni cilj sistema avtorskega prava naj bi bil vzpostavljanje ravnotežja med različnimi interesi v družbi. Na eni strani naj bi spodbujalo ustvarjalnost z zagotavljanjem določenih ekskluzivnih pravic avtorjem na njihovih delih, na drugi strani pa naj bi v interesu javnega izobraževanja, informiranja in kreativne izmenjave idej te izključne pravice tudi omejevalo.

Kot pravi Netanel: »To encourage authors to create and disseminate original expression, it accords them a bundle of proprietary rights in their works. But to promote public education and creative exchange, it invites audiences and subsequent authors to use existing works in every conceivable manner that falls outside the province of copyright owner's exclusive rights« (Netanel 1996, 283).

Glavna teza dela je, da se z razvojem tehnologij ravnotežje med različnimi družbenimi interesi vedno bolj nagiba v korist imetnikov pravic oziroma copyright industrij, katere skrbijo predvsem za lastne ekonomske interese.

Obravnavo problema pričnjam z zgodovinskim razvojem avtorskega prava, saj nam vpogled v same začetke avtorskega prava omogoča lažje razumevanje današnje situacije. Konstrukcija avtorskega prava v določenem zgodovinskem obdobju je namreč vedno družbeno politično pogojena oziroma je rezultat različnih interesov in odnosov moči v družbi. Imetniki avtorskih pravic tako že od samih začetkov avtorskega prava lobirajo za vse večje pravno varstvo in zakonodajne spremembe, ki ščitijo njihove interese.

Zaradi pravno obarvane tematike v nadaljevanju opredelim osnovne pojme, kot so intelektualna lastnina, avtorske pravice in avtorsko delo, pri čemer se naslanjam

predvsem na slovensko zakonodajo oziroma *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah*.

S prihodom interneta in peer to peer omrežij so postale zahteve in ukrepi imetnikov avtorskih pravic še posebno problematični, saj ti v imenu varstva svojih pravic in izkoreninjanja piratstva posegajo v sam sistem avtorskega prava. Tehnologija namreč omogoča nadzor nad dostopom oziroma omejevanje uporabe del, katera sploh niso avtorskopravno varovana ali pa jih avtorsko pravo dovoljuje.

Imetnikom pravic je uspelo doseči tudi pravno varstvo tehnoloških ukrepov in elektronskih pogodb. Zakonodajne rešitve, katere analiziram v nadaljevanju, dajejo prednost ekonomskim interesom in tako le še povečujejo koristi imetnikov pravic.

V zadnjem delu analiziram tako imenovane »copyleft« *sisteme licenciranja, ki so se razvili kot odgovor na obstoječ sistem avtorskega prava, saj ta ne spodbuja kreativnosti oziroma je celo v nasprotju z interesi ustvarjalcev. Glavni cilj teh alternativ je stimulirati ustvarjalnost, omogočiti svobodno izmenjavo idej in medsebojno sodelovanje.*

2 ZAČETKI AVTORSKEGA PRAVA

Za razumevanje današnje situacije in sprememb, ki jih pogojuje razvoj informacijskih tehnologij, je pomembno poznavanje zgodovinskega konteksta na področju avtorskega prava.

Prve ideje avtorstva in avtorskega prava najdemo že v judovski in krščanski tradiciji, koncept avtorskega prava v pomenu, kot ga razumemo danes, pa izvira predvsem iz 17. in 18. stoletja.

Prelomno točko predstavlja pojav tiska v 15. stol, saj je bila s tem omogočena masovna distribucija. »Z razvojem trga so se pojavila tudi vprašanja: kdo je lastnik informacij, zapisanih v knjigah, kdo je lastnik vsebin oziroma komu (naj) tiskana dela prinašajo koristi« (Bogataj Jančič 2008, 18).

V tistem času so imeli založniki monopol nad celotnim trgom, ščitili pa so jih tako imenovani »privilegiji«, v Angliji »Licencing Act«, v Nemčiji pa »privilegij za knjige«.

Leta 1709 je bil v Angliji sprejet zakon »Statue of Anne«, ki velja za prvega v smislu današnjega razumevanja avtorskega prava. Kreativnih in moralnih pravic avtorjev v njem še ni zaslediti, nanaša pa se predvsem na pravico do kopiranja. Z uvedbo zakona so pravice kopiranja postale omejene na 14 let, s tem pa se je začelo tudi lobiranje založnikov za neomejeno trajanje pravic, znano pod imenom »Battle of the Boksellers«.

Skrb za ekonomske interese je torej stalnica že od samega začetka avtorskega prava. Avtorji so tako postopoma pridobivali določene pravice, v tistem času pa sta se izoblikovala dva pomembna koncepta: avtor kot lastnik dela in koncept literarnega dela.

V času Francoske revolucije se je kot posledica burne razprave o avtorstvu uveljavil pojem „droit moral“ oziroma moralne avtorske pravice, ki je tudi dandanes pomemben del avtorskega prava. „Posebnost francoske konstrukcije avtorstva je tudi v tem, da avtorska pravica ne pomeni izključno ekonomske, prenosljive lastninske pravice, ampak

je v prvi vrsti tudi pravica, ki varuje avtorjev edinstven osebni izraz“ (Bogataj Jančič 2008, 28).

Konstitucionalizacija avtorske pravice v Ameriki je sledila angleškemu sistemu, saj so prvi zakoni temeljili na „Statue of Anne“, vendar pa je v ameriškem copyright sistemu bistveno bolj poudarjen koncept lastnine, ideja naravne pravičnosti pa nikoli ni imela posebnega pomena. „Ta odmik v širšem smislu, torej ne le od angleškega avtorskega prava, ampak zlasti od evropskega sistema, se pozneje in še tudi danes zrcali v razlikovanju med ameriškim sistemom (*»copyright«*), ki temelji zlasti na utilitaristični filozofiji prava, in kontinentalnim sistemom (*»droit d'auteur«*). Ta temelji na naravnopravni teoriji Kanta in filozofskih utemeljitvah Hegla, ki je zagovarjal osebno upravičenje do lastnine“ (Bogataj Jančič 2008, 25).

3 INTELEKTUALNA LASTNINA

Intelektualna lastnina je samostojno pravno področje, saj zakon določa vrsto in vsebino teh pravic, njihov obseg, način pridobitve in uveljavljanja itd.

Pojem intelektualna lastnina se nanaša na dve večji področji: avtorsko pravo in industrijsko lastnino.

Industrijska lastnina varuje predvsem idejo oziroma izume, izdelke praktične vrednosti. Pravno je razdeljena na več področji: patenti, znamke, modeli, geografske označbe ... Pri avtorskem pravu pa gre za varstvo izdelkov s področja estetike oziroma umetnosti, avtorska pravica torej varuje individualni izraz ideje.

V kontekstu interneta je tako aktualen predvsem pojem avtorske pravice, s katerim se podrobneje ukvarjam v nadaljevanju.

Za usklajevanje zakonodaje s področja intelektualne lastnine skrbi Svetovna organizacija za intelektualno lastnino (WIPO).

Posamezna področja intelektualne lastnine urejajo tudi predpisi Evropske unije, in sicer nekatera področja avtorskega prava, področje patentiranja biotehnoških izumov ter področje modelov in znamk.

Poleg mednarodnih in evropskih predpisov urejajo pravice intelektualne lastnine v Sloveniji še trije zakoni, in sicer zakon o avtorski in sorodnih pravicah, zakon o industrijski lastnini in zakon o varstvu topografije polprevodniških vezij.

Osnovna načela, na katerih temeljijo pravice intelektualne lastnine:

- Imetnik pravice sme prepovedati komercialno izkoriščanje predmeta pravice, za katerega ni dal dovoljenja.
- Varstvo teh pravic se nanaša izključno na gospodarsko dejavnost.
- Pravice so teritorialne in tudi praviloma časovno omejene, razen blagovnih znamk, trgovskih imen in geografskih označb, katerih varstvo lahko traja

neomejeno dolgo. Po izteku zakonsko predpisane dobe postane predmet takšnega varstva javna dobrina in ga lahko vsakdo svobodno komercialno izkorišča.

4 AVTORSKE PRAVICE

Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP-UPB3, UL RS, št. 16/2007) ureja:

1. pravico avtorjev na njihovih delih s področja književnosti, znanosti in umetnosti (avtorska pravica);
2. pravice izvajalcev, proizvajalcev fonogramov, filmskih producentov, radijskih ali televizijskih (RTV) organizacij, založnikov in izdelovalcev podatkovnih baz (sorodne pravice);
3. individualno in kolektivno upravljanje in uveljavljanje avtorske in sorodnih pravic.

Avtorska pravica pripada avtorju na podlagi same stvaritve dela. Zagotavlja varovanje izključnih osebnostnih upravičenj (moralne avtorske pravice), izključnih premoženjskih upravičenj (materialne avtorske pravice) in drugih upravičenj avtorja (druge pravice avtorja).

Moralne avtorske pravice varujejo avtorja glede njegovih duhovnih in osebnih vezi do dela. Zagotavljajo mu izključno pravico do prve objave, priznanja avtorstva, spoštovanja dela in skesanja.

Materialne avtorske pravice varujejo premoženjske interese avtorja. Zagotavljajo mu izključno pravico dovoljevanja ali prepovedi uporabe svojega dela.

Uporaba avtorskih del se pojavlja v naslednjih oblikah:

- v telesni obliki (reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem),
- v netelesni obliki (javno izvajanje, javno prenašanje, javno predvajanje s fonogrami in videogrami, javno prikazovanje, radiodifuzno oddajanje, radiodifuzna retransmisija, sekundarno radiodifuzno oddajanje),
- v spremenjeni obliki (predelava, avdiovizualna priredba).

Poleg moralnih in materialnih pa iz naslova avtorskih pravic avtorju pripadajo tudi nekatere **druge pravice**. V ta sklop sodijo pravica do dostopa in izročitve, sledna pravica, pravica javnega posojanja in pravica do nadomestila za tonsko ali vizualno snemanje oziroma fotokopiranje.

4.1 Avtorsko delo

Zakon o avtorski in sorodnih pravicah med avtorska dela uvršča individualne intelektualne stvaritve s področja književnosti, znanosti in umetnosti.

Za avtorska dela veljajo zlasti:

1. govornjena dela, kot npr. govori, pridige, predavanja;
2. pisana dela, kot npr. leposlovna dela, članki, priročniki, študije ter računalniški programi;
3. glasbena dela z besedilom ali brez besedila;
4. gledališka, gledališko-glasbena in lutkovna dela;
5. koreografska in pantomimska dela;
6. fotografska dela in dela, narejena po postopku, podobnem fotografiranju;
7. avdiovizualna dela;
8. likovna dela, kot npr. slike, grafike in kipi;
9. arhitekturna dela, kot npr. skice, načrti ter izvedeni objekti s področja arhitekture, urbanizma in krajinske arhitekture;
10. dela uporabne umetnosti in industrijskega oblikovanja;
11. kartografska dela;
12. predstavitve znanstvene, izobraževalne ali tehnične narave (tehnične risbe, načrti, skice, tabele, izvedenska mnenja, plastične predstavitve in druga dela enake narave).

4.2 Kolektivno upravljanje

Kolektivne organizacije naj bi avtorjem in drugim imetnikom pravic olajšale uveljavljanje in upravljanje njihovih pravic.

Dejavnosti kolektivnih organizacij:

- dovoljevanje in nadzor uporabe del iz repertoarja varovanih del,
- obveščanje uporabnikov o višini nadomestil in sklepanje sporazumov o pogojih uporabe varovanih del,
- objava tarif za nadomestila,
- sklepanje sporazumov s tujimi kolektivnimi organizacijami,
- razdelitev zbranih sredstev imetnikom pravic,

- uveljavljanje varstva avtorskih pravic pred sodišči in drugimi državnimi organi.

S kolektivnim upravljanjem se smejo ukvarjati le organizacije avtorjev, ki imajo dovoljenje urada za intelektualno lastnino. Na podlagi Zakona o avtorski in sorodnih pravicah imajo v Sloveniji dovoljenje za kolektivno upravljanje naslednje organizacije:

- **Združenje SAZAS** (Združenju skladateljev, avtorjev in založnikov za zaščito avtorskih pravic Slovenije) se ukvarja z uveljavljanjem avtorskih pravic na avtorskih delih s področja glasbe.
- **Društvo ZAMP** (Združenje avtorjev Slovenije) se ukvarja z uveljavljanjem avtorskih pravic na delih s področja književnosti, znanosti, publicistike in njihovih prevodih.
- **Zavod IPF** (Zavod za uveljavljanje pravic izvajalcev in proizvajalcev fonogramov Slovenije).
- **SAZOR** (Slovenska avtorska in založniška organizacija za pravice reproduciranja) se ukvarja z kolektivnim upravljanjem pravic avtorjev in založnikov del s področja književnosti, znanosti, publicistike in njihovih prevodov v primeru reproduciranja in distribuiranja avtorskih del v korist invalidnih oseb ter reproduciranja avtorskih del za privatno in drugo lastno uporabo ter fotokopiranje preko obsega iz 50. člena ZASP.

147. člen ZASP določa obvezno kolektivno upravljanje v naslednjih primerih:

- priobčitev javnosti neodrskih glasbenih in pisanih del (male pravice);
- ponovna prodaja izvornikov likovnih del (sledna pravica);
- reproduciranje avtorskih del za privatno ali lastno uporabo ter njihovo fotokopiranje prek obsega iz 50. člena tega zakona;
- kabelska retransmisija avtorskih del, razen pri lastnih oddajanjih RTV organizacij, ne glede na to, ali gre za njihove lastne pravice ali pa so te nanje prenesli drugi imetniki pravic.

4.3 Predlog sprememb Zakona o avtorski in sorodnih pravicah

Urad RS za intelektualno lastnino (URSIL) je aprila 2009 objavil vabilo k sodelovanju pri pripravi predloga sprememb in dopolnitev Zakona o avtorski in sorodnih pravicah.

Creative Commons Slovenija (CC Slovenija), ki si prizadeva predvsem za čim večjo dostopnost avtorskih del, je pripravil naslednje predloge:

- **ukinitev obveznega kolektivnega upravljanja pravic**

Namen kolektivnih organizacij je skrb za uveljavljanje pravic avtorjev, vendar bi bilo potrebno avtorjem omogočiti svobodno odločitev o članstvu v kolektivni organizaciji oziroma zagotoviti možnost samoupravljanja lastnih pravic.

Predlog se nanaša tudi na uveljavljanje sledne pravice oziroma na svobodno odločitev avtorja o uveljavljanju nadomestila ob prodaji svojega dela.

Obstoječa zakonodaja avtorjem prav tako onemogoča uporabo prostih licenc.

- **sprostitev avtorskoprnega varstva za dela, na katerih so avtorske pravice že potekle**

Gre za 140. in 141. člen ZASP, ki se nanašata na izdajo še neobjavljenih prostih del in kritičnih ali znanstvenih izdaj prostih del. Po mnenju CC Slovenija si takšna dela ne zaslužijo avtorskoprnega varstva, saj gre pri sami izdaji oziroma objavi dela za založništvo, ne pa individualno intelektualno stvaritev. Poleg tega pa obstoječa ureditev omogoča podaljševanje trajanja avtorske pravice na delu, ki bi sicer prešlo v javno domeno, in s tem omejuje prost pretok avtorskih del.

CC Slovenija predlaga naslednjo ureditev:

Neobjavljena prosta dela, 140. člen

Oseba, ki prvič zakonito izda ali priobči javnosti še neobjavljeno delo, na katerem so avtorske pravice že potekle, uživa varstvo po 139. členu tega zakona.

Pravice iz prejšnjega odstavka trajajo 25 let od prve zakonite izdaje ali priobčitve javnosti dela.

Kritične ali znanstvene izdaje prostih del, 141. člen

Oseba, ki pripravi izdajo dela, na katerem so avtorske pravice že potekle in je rezultat znanstvene dejavnosti ter se bistveno razlikuje od znanih izdaj tega dela, uživa varstvo po 139. členu tega zakona.

Pravice iz prejšnjega odstavka trajajo 30 let od prve zakonite izdaje dela.

4.4 Omejitve avtorske pravice

»Avtorska pravica kot ustavno zajamčena človekova in absolutna pravica ne obstaja sama zase, temveč v družbi z vrsto drugih pravic in interesov. Tu so predvsem druge ustavne pravice pa tudi interesi družbe kot celote, zaradi katerih avtorskega monopola ni mogoče zmeraj dosledno uresničiti« (Trampuž in drugi 1997, 141).

Čeprav avtorsko pravo temelji na izključnih pravicah, so v nekaterih primerih dopustne vsebinske omejitve avtorske pravice. Gre predvsem za širše interese družbe, kot so dostopnost do informacij, razvoj kulture in razširjanje znanja.

Slovenska zakonodaja

Zakon o avtorski in sorodnih pravicah določa vsebinske omejitve avtorske pravice v 46. do vključno 57. člena.

1. pododdelek določa dopustno reproduciranje ob plačilu primerne nadomestila za primere pouka, periodike in v korist drugih oseb, 2. pododdelek pa se nanaša na **pogoje proste uporabe**. Spodaj navajam pomembnejše člene s tega pododdelka.

48. člen, ki se nanaša na pravico o obveščeni, določa:

Zaradi pridobitve informacije javnega značaja je prosto:

- pri obveščanju o dnevnih dogodkih reproducirati dela, ki se vidijo ali slišijo ob poteku tega dogodka;
- pripraviti in reproducirati povzetke izdanih časopisnih in podobnih člankov v pregledih tiska;
- reproducirati javne politične govore in javne govore na obravnavah pred državnimi, cerkvenimi in podobnimi organi;
- uporabiti dnevne novice in vesti, ki imajo naravo tiskovnega poročila.

Po 49. členu ZASP je za namene pouka prosto:

- javno izvajanje objavljenih del v obliki neposrednega pouka;
- javno izvajanje objavljenih del na brezplačnih šolskih slovesnostih pod pogojem, da izvajalci ne prejmejo plačila;

- sekundarno radiodifuzno oddajanje RTV šolskih oddaj.

Po 50. členu ZASP lahko fizične osebe za privatno rabo prosto reproducirajo delo v največ treh primerkih, ob upoštevanju naslednjih pogojev: reproduciranje ni dovoljeno glede pisanih del v obsegu celotne knjige (razen, če je njena naklada izčrpana že najmanj dve leti), grafičnih izdaj glasbenih del, elektronskih baz podatkov in računalniških programov.

Javni arhivi, javne knjižnice, muzeji ter izobraževalne in znanstvene ustanove lahko za lastne potrebe prosto reproducirajo delo na kateremkoli nosilcu, če to storijo iz lastnega primerka in če pri tem nimajo namena dosežati neposredne ali posredne gospodarske koristi.

53. člen, proste predelave

Predelava objavljenega dela je prosta:

- če gre za privatno ali drugo lastno predelavo, ki ni namenjena in ni dostopna javnosti;
- če gre za predelavo v parodijo ali karikaturu, če to ne ustvari ali utegne ustvariti zmede glede izvora dela;
- če gre za predelavo v zvezi z dovoljeno uporabo, ki jo zahteva namen te uporabe;
- če gre za predelavo v zvezi z dovoljeno uporabo, pa je avtorjevo nasprotovanje predelavi v nasprotju z načelom vestnosti in poštenja.

53. a člen, baze podatkov

Upravičeni uporabnik objavljenе baze podatkov ali njenega primerka lahko prosto reproducira ali predela to bazo, če je to potrebno zaradi dostopa do njene vsebine in običajne uporabe te vsebine. Kadar je uporabnik upravičen samo do dela baze podatkov, velja določba tega člena le za ta del.

Posebne določbe o avtorskih delih

114. in 115. člen

Če ni v pogodbi drugače določeno, je zakonitemu pridobitelju računalniškega programa dovoljeno reproduciranje računalniškega programa (delno ali v celoti), prevajanje, prilagoditve, priredbe ali kakšne drugačne predelave; vključno z odpravo napak, če je to

potrebno zaradi uporabe računalniškega programa v skladu z njegovim namenom.

Upravičeni uporabnik računalniškega programa lahko brez dovoljenja avtorja reproducira največ dva varnostna primerka programa, če je to potrebno zaradi njegove uporabe.

Za reproduciranje kode ali prevod kodne oblike računalniškega programa ni potrebno dovoljenje avtorja, če je to nujno potrebno za pridobitev informacij, potrebnih za doseganje interoperabilnosti neodvisno ustvarjenega računalniškega programa z drugimi programi ali s strojno opremo.

Pravice in obveznosti upravičenih uporabnikov podatkovnih baz

141. d člen

Upravičeni uporabnik objavljene podatkovne baze ali njenega primerka lahko prosto uporablja kakovostno ali količinsko neznatne dele njene vsebine za kakršenkoli namen. Kadar je uporabnik upravičen samo do dela podatkovne baze, velja določba tega člena le za ta del.

Upravičeni uporabnik objavljene podatkovne baze ali njenega primerka ne sme izvrševati dejanj, ki so v nasprotju z običajno uporabo te podatkovne baze ali ki v nerazumni meri prizadenejo zakonite interese njenega izdelovalca.

Upravičeni uporabnik objavljene podatkovne baze ali njenega primerka ne sme prizadeti avtorske ali sorodnih pravic na delih ali predmetih, ki so vsebovani v tej bazi.

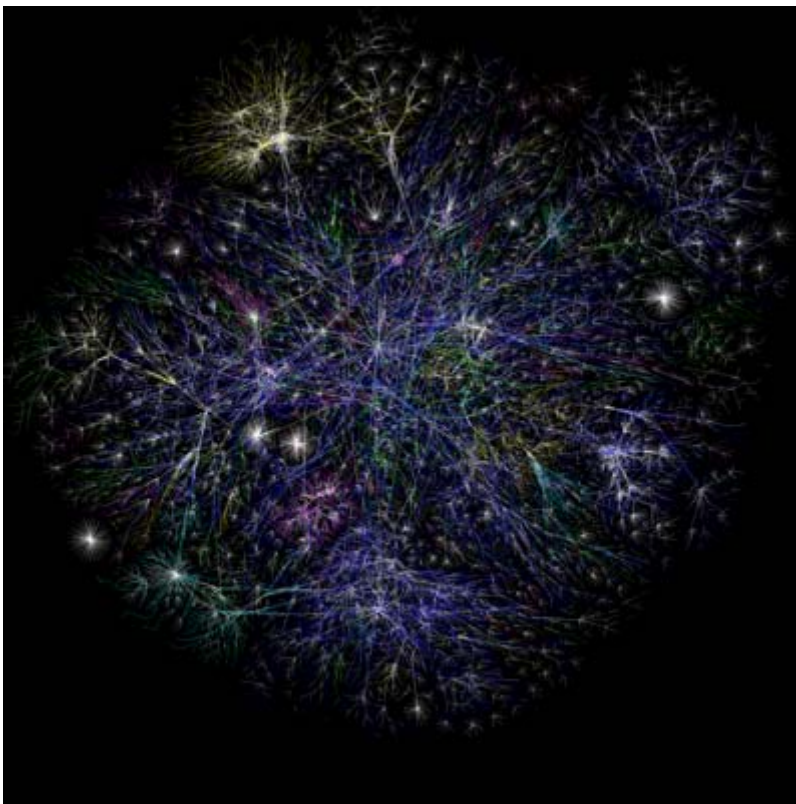
5 IZZIVI DIGITALNIH TEHNOLOGIJ ZA AVTORSKO PRAVO

5.1 Internet

Internet oziroma medmrežje je globalni sistem medsebojno povezanih računalniških omrežji, ki temelji na sistemu komunikacijskih protokolov TCP/IP.

Razvijati se je začel v šestdesetih letih, in sicer za potrebe ameriške vojske. Tako je v okviru Advanced Research Project Agency nastalo prvo omrežje, imenovano ARPANET. Začetki interneta torej izhajajo iz akademskih oziroma raziskovalnih krogov, v tržni sektor pa je prodrl šele z razvojem svetovnega spleta v začetku devetdesetih let. »Danes internet podpira skoraj vse oblike človeške interakcije, še več, tradicionalnim načinom komuniciranja daje nove razsežnosti ali poraja celo nove načine komuniciranja« (Bogataj Jančič 2008, 53).

Slika 5.1: Razvejanost internetnega omrežja

Vir: The Opte Project (2005).

Legenda:

Posamezna barva označuje vrsto domene:

- modra: net, ca, us
- zelena: com, org
- rdeča: mil, gov, edu
- rumena: jp, cn, tw, au, de
- vijolična: uk, it, pl, fr
- zlata: br, kr, nl
- bela: neznano

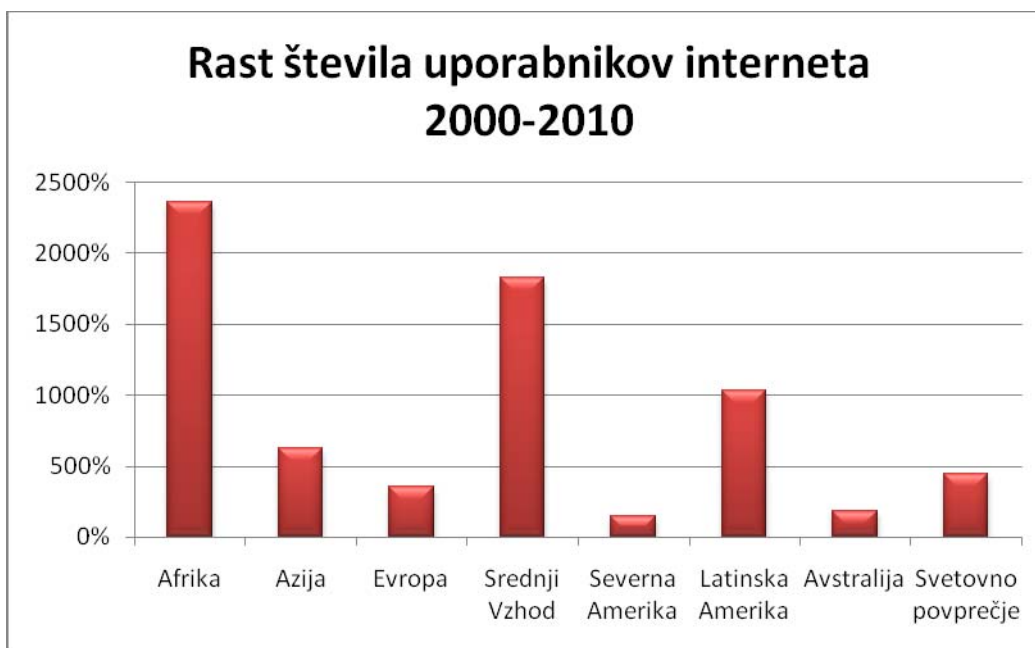
Tabela 5.1: Število uporabnikov interneta

Regija	Št. uporabnikov	Penetracija	Rast 2000-2010
Afrika	110.931.700	10.9 %	2.357 %
Azija	825.094.396	21.5 %	622 %
Evropa	475.069.448	58.4 %	352 %
Srednji Vzhod	63.240.946	29.8 %	1.825 %
Severna Amerika	266.224.500	77.4 %	146 %
Latinska Amerika	204.689.836	34.5 %	1.033 %
Avstralija	21.263.990	61.3 %	179 %
Skupaj	1.966.514.816	28.7 %	445 %

Vir: Internet World Stats (2010).

Število uporabnikov interneta nenehno narašča, po ocenah Internet World Stats pa naj bi bilo junija 2010 1,97 bilijona uporabnikov.

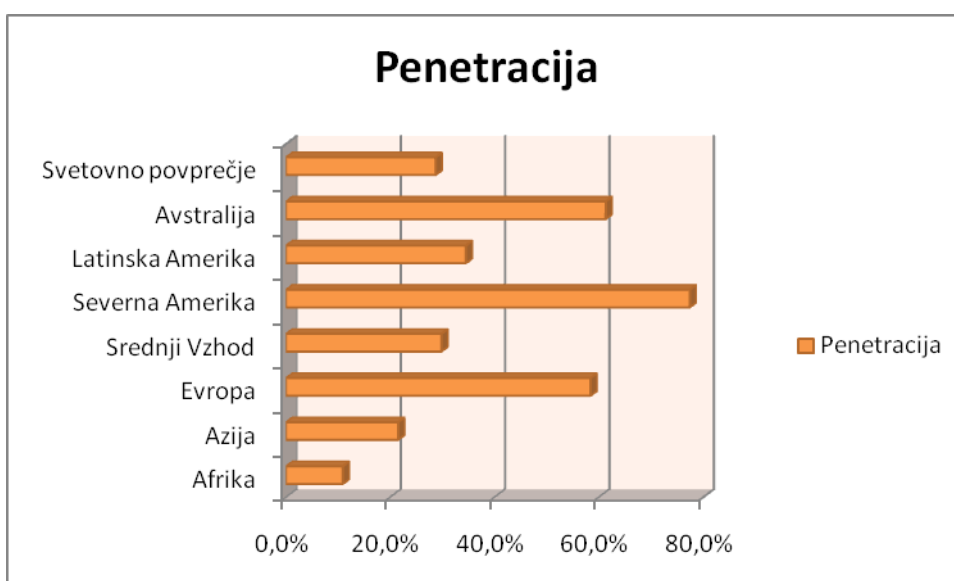
Slika 5.2: Rast števila uporabnikov interneta

Vir: Internet World Stats (2010).

V zadnjem desetletju se je število uporabnikov interneta povečalo za več kot štirikrat. Rast je bila največja v deželah tretjega sveta. Število uporabnikov se je tako v Afriki povečalo za skoraj 24-krat, na Srednjem vzhodu za več kot 18-krat in v Latinski Ameriki za več kot 10-krat.

Slika 5.3: Penetracija

Vir: Internet World Stats (2010).

Delež vseh uporabnikov interneta znaša slabih 29 %. Najvišji je v državah Severne Amerike (77,4 %) in v Avstraliji (61,3 %), najnižji pa v Afriki (10,9 %). Delež uporabnikov interneta v Evropi je 58-odstoten.

5.2 Piratstvo

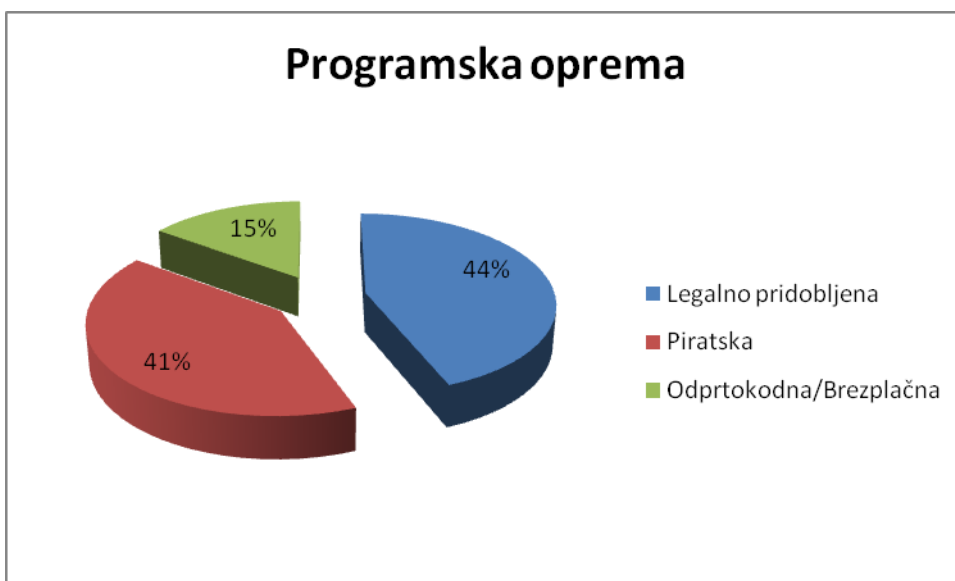
»Piratstvo programske opreme je nepooblaščen kopiranje ali distribucija programske opreme, zaščitene z avtorskimi pravicami, v obliki kopiranja, prenosa, izmenjave, prodaje ali namestitve več kopij na osebne ali službene računalnike« (BSA).

Vodilna organizacija za preprečevanje piratstva BSA (Business Software Allieny) letno izvede globalno raziskavo s področja programske opreme, v kateri sodeluje 110 držav.

Za zniževanje stopnje piratstva predlaga naslednje ukrepe:

- povečati informiranost in ozaveščenost javnosti o tveganjih, ki jih prinaša uporaba piratske programske opreme,
- posodobitev zakonodaje,
- ustvariti učinkovite mehanizme pregona,
- problemu nameniti več vladnih virov, okrepiti mednarodno sodelovanje in izobraževanje pristojnih organov,
- dajati zgled z izključno uporabo legalne programske opreme v javnem sektorju.

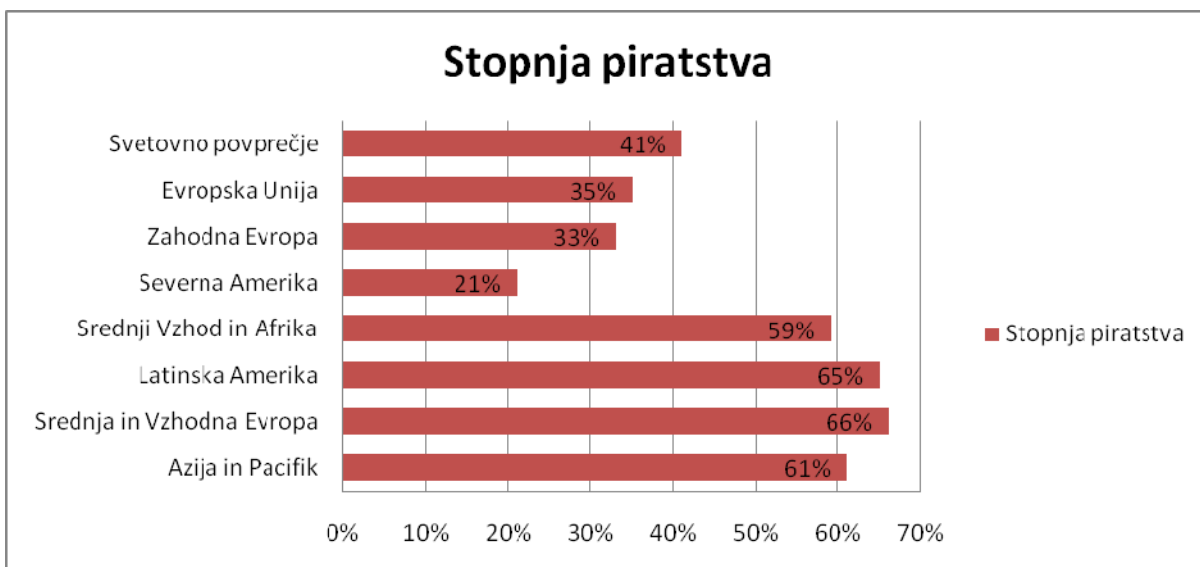
Slika 5.4: Programska oprema

Vir: Business Software Aliance (2009).

Po podatkih raziskave je kar 41 % vse programske opreme nelegalno pridobljene oziroma piratske.

Slika 5.5: Stopnja piratstva po regijah

Vir: Business Software Aliance (2009).

Stopnja piratstva je po podatkih raziskave najvišja v srednji in vzhodni Evropi (65 %) in Latinski Ameriki (65 %), najnižja pa v Severni Ameriki (21 %). Delež piratsko pridobljene programske opreme v Evropski uniji znaša 35 %.

6 TEHNOLOŠKI UKREPI IN DRUGI ODZIVI IMETNIKOV AVTORSKIH PRAVIC

Prvi odzivi na spremembe, ki jih je v avtorskem pravu povzročila digitalna tehnologija, so se začeli že v devetdesetih letih. Prvi predlogi imetnikov avtorskih pravic so se nanašali na zakonodajne spremembe, vključno z višjimi kaznimi za kršitve, saj naj bi digitalna tehnologija ogrožala copyright industrije. Poleg zahtev po zakonodajnih spremembah imetniki avtorskih pravic uporabljajo tudi elektronske pogodbe in razne tehnološke ukrepe, kateri omogočajo zaklepanje avtorskih del in enostransko določajo pogoje uporabe.

Tehnološke ukrepe (tehnični ukrepi ali ukrepi proti izogibanju) lahko razdelimo v dve večji skupini: ukrepe za nadzor nad dostopom (access control measures) in ukrepe za nadzor nad kopiranjem (copy control measures).

Pri vsem tem je problematična enostranskost oziroma poudarek le na koristih imetnikov avtorskih pravic, brez upoštevanja pravic uporabnikov. Glavni namen avtorskega prava naj bi namreč bil vzpostavljanje ravnovesja med različnimi družbenimi interesi: spodbujanje avtorjev oziroma ustvarjalcev z izključnimi pravicami na eni strani in prostim dostopom do informacij, izobraževanja in kreativne izmenjave na drugi strani. Imetniki avtorskih pravic pa s svojimi ukrepi pogosto prepovedujejo več, kot jim dovoljuje avtorsko pravo. Tehnološki ukrepi in elektronske pogodbe na primer ne upoštevajo vsebinskih ali časovnih omejitev avtorskih pravic, kot jih dovoljuje avtorsko pravo, ali pa celo prepovedujejo določena dejanja, ki niso avtorskopravno varovana.

Avtorsko pravo na tak način vse bolj postaja orodje v rokah copyright industrije, katera se ne ozira na širše družbene vrednote, temveč le na maksimizacijo dobičkov.

7 PRAVNO VARSTVO TEHNOLOŠKIH UKREPOV

7.1 Mednarodno avtorsko pravo

Bernska konvencija za varstvo literarnih in umetniških del (Bern Convention for protection of literary and artistic works) je bila sprejeta že leta 1886 in še danes velja za pomembnejšo na področju mednarodnega avtorskega prava. Skozi čas oziroma z razvojem tehnologije je bila deležna določenih prilagoditev, na njej pa temeljijo tudi nekatere novejša pogodbe oziroma konvencije: Konvencija WIPO o avtorski pravici (WIPO Copyright Treaty, WCT), Konvencija o izvedbah in fonogramih (WIPO Performances and Phonograms Treaty, WPPT) in Sporazum o trgovinskih vidikih intelektualnih pravic TRIPS (TRIPS Agreements).

ZDA

Leta 1998 je bil v ZDA sprejet Digital Millennium Copyright Act (DMCA). Ameriški kongres je odločitev sprejel predvsem zaradi pritiskov copyright industrije, katero naj bi vse bolj ogrožalo množično piratstvo. »Potrebo po DMCA so njegovi zagovorniki utemeljevali s tem, da se morajo imetniki pravic v digitalnem kontekstu spoprijeti z veliko in resno nevarnostjo piratstva v digitalnem okolju, ker digitalna tehnologija omogoča popolne kopije in ceneno distribucijo« (Bogataj Jančič 2008, 103).

DMCA je bil deležen številnih kritik, saj svojega primarnega cilja, zaustavitve piratstva, ni nikdar dosegel. Poleg tega pa s svojimi določbami o tehnoloških ukrepih sega mnogo dlje od določil mednarodnih pogodb. »Določbe DMCA so nepredvidljive, preširoke, nekonsistentne in kompleksne. Nepopolna zakonodaja zato lahko škodi inovacijam in konkurenci v digitalnem okolju in tudi širšim družbenim interesom, ker bo lahko ovirala poštene in zakonite uporabe avtorskih del« (Bogataj Jančič 2008, 112).

EU

Avtorsko pravo se v Evropski uniji harmonizira predvsem v zadnjih dveh desetletjih. Prvi dokument s tega področja je Zelena knjiga o avtorski pravici in izzivih tehnologije (Green Paper on Copyright and the Challenge of Technology), v kateri so bila

natančneje opredeljena področja, ki jih je potrebno harmonizirati. Posledično je sledilo šest direktiv:

- Direktiva EGS o računalniških programih,
- Direktiva EGS o najemu in sorodnih pravicah,
- Direktiva EGS o satelitih in kabelski transmisiji,
- Direktiva EGS o trajanju varstva,
- Direktiva ES o bazah podatkov,
- Direktiva ES o sledni pravici.

Kasneje je bila sprejeta še Direktiva o avtorski pravici v informacijski družbi oziroma EU Copyright Directive (EUCD), s katero naj bi vse države članice svojo zakonodajo uskladile z evropsko. V Sloveniji je bila EUCD implementirana s sprejetjem novele Zakona o avtorski in sorodnih pravicah 26. aprila 2004.

Ključni področji, ki ju obravnava EUCD, sta pravica do reproduciranja in pravica do posredovanja javnosti, vendar so njene določbe formulirane zelo ohlapno, zato je njihova implementacija v precejšnji meri odvisna od posamezne države.

EUCD je bila že v samem zakonodajnem postopku deležna številnih pritiskov interesnih skupin in posledično tudi daje prednost interesom imetnikov pravic. EUCD tako ne izpolnjuje svojega primarnega cilja, harmonizacije področja, katerega naj bi urejala.

8 COPYLEFT

Pojem »copyleft« se je razvil kot alternativa oziroma nasprotje načelu »copyright«. Temelji predvsem na ideji medsebojnega sodelovanja pri ustvarjanju in svobodni izmenjavi idej. Gre za besedno igro, saj namesto »pridrzanja vseh pravic« omogoča prosto uporabo avtorskega dela pod pogojem, da so vse predelave in spremembe avtorskega dela podvržene enakemu načelu proste uporabe.

Copyleft licence uporabnikom omogočajo naslednje svoboščine:

- uporabo avtorskega dela,
- proučevanje avtorskega dela,
- razmnoževanje in delitev kopij z drugimi,
- spreminjanje in prosto distribucijo izpeljanih del.

Ta oblika licenciranja se uporablja za modifikacijo avtorskih pravic za dela na področju računalniške programske opreme, dokumentov, glasbe in umetnosti.

Slika 8.1: Copyleft simbol.

Vir: Wikipedia (2010).

Gre za zrcalno sliko copyright simbola.

8.1 GPL (GNU General Public Licence)

Ena izmed najbolj pogosto uporabljenih copyleft licenc je GPL (GNU General Public Licence).

Pogoji za razširjanje, razmnoževanje in spreminjanje:

- dovoljeno je razširjanje in razmnoževanje izvorne kode programa preko kateregakoli medija, vendar pod pogojem, da je na vsakem izvodu objavljeno tudi obvestilo o pravicah razširjanja in zanikanje jamstva;
- dovoljeno je tudi zaračunavanje kopije v fizični obliki in garancijska zaščita v zameno za plačilo;
- Dovoljeno je spreminjati program, ga razmnoževati in razširjati v spremenjeni obliki, vendar mora biti datoteka nujno opremljena z obvestilom in datumom spremembe, pogoji licenciranja pa morajo ostati enaki kot pri originalnem delu.

8.2 Creative commons

Gibanje Creative Commons (CC) se je razvilo kot odgovor na obstoječo situacijo na področju avtorskega prava. Mnogi menijo, da s prihodom novih tehnologij in s posledičnimi zakonodajnimi spremembami avtorsko pravo ne zagotavlja ustreznih spodbud za ustvarjanje oziroma je celo v nasprotju z interesi ustvarjalcev.

Glavni cilj gibanja je doseči spoštovanje ustvarjalnih dosežkov avtorjev in njegove svobode pri njihovem uveljavljanju.

V primeru Creative Commons licenciranja gre za model, kjer so »nekatero pravice pridržane«, kar pa ne pomeni, da je model v nasprotju z avtorskim pravom. Avtorjem je na voljo več vnaprej pripravljenih licenc, s katerimi določijo dovoljene in nedovoljene uporabe svojih del, z nobeno pa se ni mogoče odpovedati avtorstvu.

Glavni pogoji za izbiro licence:

Nekomercialno (*Noncommercial*)

Avtor dovoli avtorsko delo in njegove predelave reproducirati, distribuirati, dajati v najem ali priobčiti javnosti ... samo pod pogojem, da ne gre za komercialno uporabo.

Brez predelav (*No Derivative Works*)

Avtor dovoli avtorsko delo in njegove predelave reproducirati, distribuirati, dajati v najem in priobčiti javnosti ... samo v izvorni obliki in ne dovoli predelav.

Deljenje pod istimi pogoji (*Share Alike*)

Distribuiranje oz. dajanje v najem predelav avtorskega dela avtor dovoli le pod pogojem, da so distribuirana oz. dana v najem pod istimi pogoji kot izvorno avtorsko delo.

Vrste licenc:

1. "priznanje avtorstva" + "nekomercialno" + "brez predelav"

Uporabnikom se dovoli brez predelave avtorskega dela reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem in priobčitev javnosti samega izvirnega avtorskega dela, pod pogojem, da navedejo avtorja in da ne gre za komercialno uporabo.

Slika 8.2: Licenca "priznanje avtorstva" + "nekomercialno" + "brez predelav"

Vir: Creative Commons Slovenija.

2. "priznanje avtorstva" + "nekomercialno" + "deljenje pod istimi pogoji"

Ta licenca dovoli uporabnikom avtorsko delo in njegove predelave reproducirati, distribuirati, dajati v najem, priobčiti javnosti in predelovati samo pod pogojem, da navedejo avtorja, da ne gre za komercialno uporabo in da tudi oni naprej širijo izvorna dela/predelave pod istimi pogoji. Razlika med 1. in 2. licenco je v tem, da lahko pri 2. licenci uporabniki avtorsko delo predelujejo in spreminjajo, vendar ga morajo pod istimi pogoji širiti naprej.

Slika 8.3: Licenca "priznanje avtorstva" + "nekomercialno" + "deljenje pod istimi pogoji"

Vir: Creative Commons Slovenija.

3. "priznanje avtorstva" + "nekomercialno"

Uporabnikom se s to licenco dovoli nekomercialno reproducirati, distribuirati, dajati v najem, priobčiti javnosti in predelovati avtorsko delo in njegove predelave, morajo pa navesti avtorja. Od 1. licence se 3. razlikuje v tem, da se pri slednji delo lahko predeluje in spreminja. Od 2. licence pa se razlikuje v tem, da tu ni potrebno licencirati avtorskega dela/predelave dela pod istimi pogoji.

Slika 8.4: Licenca "priznanje avtorstva" + "nekomercialno"

Vir: Creative Commons Slovenija.

4. "priznanje avtorstva" + "brez predelav"

Sama izvorna avtorska dela, brez predelav, pod to licenco lahko uporabniki reproducirajo, distribuirajo, dajejo v najem in priobčijo javnosti pod pogojem, da navedejo avtorja in dela ne spreminjajo. Od 1. licence se 4. razlikuje v tem, da je pri uporabi slednje licence dovoljena komercialna uporaba avtorskega dela.

Slika 8.5: Licenca "priznanje avtorstva" + "brez predelav"

Vir: Creative Commons Slovenija.

5. "priznanje avtorstva" + "deljenje pod istimi pogoji"

Licenca dovoli uporabnikom reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javno priobčitev in predelavo avtorskega dela, če navedejo avtorja in širijo avtorsko delo/predelavo naprej pod istimi pogoji. Za nova dela, ki bodo nastala s predelavo, bo tako tudi dovoljena komercialna uporaba. Od 2. licence se ta razlikuje samo v tem, da je tu dovoljena tudi komercialna uporaba

dela/predelave.

Slika 8.6: Licenca "priznanje avtorstva" + "deljenje pod istimi pogoji"

Vir: Creative Commons Slovenija.

6. "priznanje avtorstva"

Uporabnikom je dovoljeno tako nekomercialno kot tudi komercialno reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev in predelava avtorskega dela, pod pogojem, da navedejo avtorja izvirnega dela.

Slika 8.7: Licenca »priznanje avtorstva«

Vir: Creative Commons Slovenija.

9 SKLEP

S tehnološkim napredkom se spreminjajo možnosti informiranja in izmenjave informacij, s tem pa tudi načini ustvarjanja, reproduciranja in distribuiranja avtorskih del. Pogled v zgodovino avtorskega prava nam razkriva, da so pojave novih reprodukcijskih tehnologij vedno spremljali tudi boji med različnimi interesnimi skupinami. Imetniki avtorskih pravic tako že od nekdanj delujejo v smeri zaščite in uveljavljanja lastnih interesov, pri čemer se opirajo tudi na razne filozofske teorije.

Kritično točko v samem razvoju avtorskega prava predstavlja pojav interneta in zlasti peer to peer omrežij, katera omogočajo enostavno izmenjavo datotek. V očeh imetnikov avtorskih pravic oziroma copyright industrij internet predstavlja nevarnost za avtorsko pravo, saj naj bi omogočal množične kršitve njihovih pravic. V imenu preprečevanja piratstva se poslužujejo raznih tehničnih ukrepov, kateri omogočajo nadzor nad uporabo oziroma kopiranjem avtorskih del. Obrambo svojih monopolnih interesov pa so si uspeli zagotoviti tudi z zahtevami po zakonodajnih spremembah oziroma pravnem varstvu tehnoloških ukrepov.

Pri vsem tem je problematično poseganje čez meje tradicionalnega avtorskega prava oziroma omejevanje pravic uporabnikov. Gre predvsem za neupoštevanje omejitev avtorskih pravic, katerih obstoj temelji na širših družbenih interesih ali celo za omejevanje uporabe del, katera sploh ne uživajo pravnega varstva.

Brez upoštevanja javnih interesov, kot je razvoj umetnosti in kulture, izobraževanja in prostega pretoka informacij se zastavlja vprašanje, kakšna je vloga in cilj avtorskega prava v sodobni družbi.

Eno izmed smernic za prihodnost avtorskega prava predstavljajo alternativni načini spodbujanja ustvarjalnosti, kot je na primer gibanje Creative Commons.

10 LITERATURA

1. Berry, David M. 2008. *Copy, Rip, Burn: The Politics of Copyleft and Open Source*. London: Pluto Press.
2. Bogataj Jančič, Maja in Maja Lubarda. 2005. *Licence Creative Commons tudi v Sloveniji*. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/24/recenzije/#1> (18. avgust 2010).
3. Bogataj Jančič, Maja. 2008. *Avtorsko pravo v digitalni dobi: problematika zaščite avtorskih del s tehnološkimi ukrepi*. Ljubljana: Pasadena.
4. Brejc, Zoja. 2006. *Znamka Creative Commons – pomen in pravna teža neprofitne globalne znamke*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
5. Breznik, Maja, Maja Bogataj Jančič, Matej Kovačič in Aldo Milohančič. 2008. *Upravljanje avtorskih in sorodnih pravic v digitalnem okolju: končno poročilo raziskovalno-razvojnega projekta Ciljno raziskovalnega programa 'Konkurenčnost Slovenije' 2006-2013*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
6. Business Software Alliance. 2009a. *Sixth Annual BSA-IDC Global Software Piracy Study*. Dostopno prek: <http://global.bsa.org/globalpiracy2008/studies/globalpiracy2008.pdf> (10. avgust 2010).
7. --- 2009b. *Software Piracy on the Internet: A threat to your security*. Dostopno prek: [http://global.bsa.org/internetreport2009/2009internetpiracyreport .pdf](http://global.bsa.org/internetreport2009/2009internetpiracyreport.pdf) (10. avgust 2010).
8. --- 2009c. *Kaj je piratstvo programske opreme?* Dostopno prek: <http://www.bsa.org/country.aspx> (8. avgust 2010).
9. *Creative Commons Slovenija*. Dostopno prek: <http://creativecommons.si/> (20. avgust 2010).
10. Free Software Foundation. 2007a. *GNU General Public Licence*. Dostopno prek: <http://www.fsf.org/> (15. avgust 2010).
11. --- 2009b. *What is Copyleft?* Dostopno prek: <http://www.gnu.org/copyleft/copyleft.html> (15. avgust. 2010).
12. Internet World Stats. 2010. *Internet usage statistics*. Dostopno prek: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (2. avgust 2010).
13. Kovačič, Matej. 2006. *Kršitve avtorskega prava na internetu*. Dostopno prek:

- <http://slo-tech.com/clanki/06001/> (15. avgust 2010).
14. Križaj, Jerneja. 2002. *Kolektivno uveljavljanje pravic iz ustvarjalnosti*. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
 15. Lessig, Lawrence. 1999a. *Code and other laws of cyberspace*. New York: Basic Books.
 16. --- 2005b. *Svobodna kultura: narava in prihodnost ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba Krtina.
 17. Microsoft. 2010. *Kako piratstvo vpliva na vas*. Dostopno prek: http://www.microsoft.com/slovenija/piratstvo/vpliv_piratstva/vrste_piratstva.msp (10. avgust 2010).
 18. Netanel, Neil Weinstock. 1996. Copyright and a Democratic Civil Society. *The Yale Law Journal* 106: 283.
 19. Stallman, Richard. 2002. *Free software, free society: selected essays of Richard M. Stallman*. Boston, MA: Free software foundation.
 20. The Opte Project. 2005. *Maps*. Dostopno prek: <http://opte.org/maps/> (15. avgust 2010)
 21. Trampuž, M., B. Oman in A. Zupančič. 1997. *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP) s komentarjem*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
 22. *Urad Republike Slovenije za intelektualno lastnino*. Dostopno prek: <http://www.uil-sipo.si/uil/> (30. julij 2010).
 23. *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP-UPB3)*. Ur. l. RS 16/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200716&objava=717> (10. avgust 2010).
 24. Wikipedia. 2010. *Copyleft*. Dostopno prek: <http://en.wikipedia.org/wiki/Copyleft> (18. avgust 2010).